

«СКРИНЬКУ ПАНДОРИ» ВІДКРИТО, або ЩО БУДЕ ДАЛІ

1. Сила права чи право сильного?

У ніч на 3 січня 2026 року американські військові провели масштабну операцію в столиці Венесуели. Були завдані авіаудари по військових об'єктах Каракасу і резиденції Ніколаса Мадуро, президента суверенної країни. Його разом з дружиною полонили бійці спецпідрозділу Delta Force і доставили в США.

Офіційна позиція Сполучених Штатів: триває боротьба з наркокартелями, розміщеними у Венесуалі, відбувається боротьба з незаконним обігом наркотиків у цій латиноамериканській країні, здійснюється перекриття наркотрафіку.

«Цей розвиток подій створює небезпечний прецедент. Генеральний секретар продовжує наголошувати на важливості повної поваги – всіма – до міжнародного права, включаючи Статут ООН. Він глибоко стурбований тим, що норми міжнародного права не дотримуються», – заявила пресслужба генсека ООН.

Більшість лідерів країн Латинської Америки розгнівані діями Трампа. Американською атакою на Венесуалу була заскочена Європа. Міністр закордонних справ Франції Жан-Ноель Барро зазначив, що військова операція «порушує принцип невживання сили, який лежить в основі міжнародного права».

«Такі гегемоністські дії США серйозно порушують міжнародне право та суверенітет Венесуели, а також загрожують миру й безпеці в Латинській Америці й Карибському регіоні», – йдеться в повідомленні МЗС КНР.

«Латинська Америка має залишатися зоною миру, якою вона проголосила себе 2014 року. А Венесуелі має бути гарантоване право самій визначати свою долю без будь-якого деструктивного, тим паче військового втручання ззовні», – нічтоже сумняшеся заявило МЗС Росії, яка в 2008 році окупувала 20 відсотків грузинської території, 2014-го анексувала Крим, а 24 лютого 2022 року розпочала широкомасштабну війну проти України. Скандальний заступник глави російського Радбезу Дмитро Медведєва навіть спромігся цинічно зауважити, що «після атаки на Венесуелу і захоплення президента Ніколаса Мадуро Вашингтону немає в чому навіть формально дорікати Росії».

Найвищим юридично обов'язковим договором у світі є Статут Організації Об'єднаних Націй. Кожна держава, вступаючи в ООН, зобов'язується дотримуватися принципів цієї організації. «Всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави» – так сформульоване у Статті 2 (пункт 4) згаданого документу застереження щодо неможливості розв'язання суперечок військовими методами.

Помовчимо. Нині маємо підтвердження того, що відтепер будь-яка велика країна може захопити невелику й слабку, не боячись жодних наслідків для себе. На наших очах відбувається злам геополітичної системи, яка сяк-так функціонувала на планеті після завершення Другої світової війни. Путінська росія першою взялася нищити старий світ, заснований на міжнародному праві, замінивши його правом сили. Сполучені Штати з легкістю погодились на такий сценарій. Можна припустити, що й Китай, попри його позірне засудження агресії США, воліє бачити міжнародне право на смітнику історії.

17 грудня 2025 року Дональд Трамп по суті взявся обґрунтовувати причини майбутнього вторгнення у Венесуелу: «Вони (треба розуміти Чавес і Мадуро. – О. Р.) забрали всі наші енергетичні права... вони забрали всю нафту не так давно... і ми хочемо її назад. Вони незаконно її забрали... Ми хотіли б повернути собі те, що було нашим».

Ця фраза дуже вже нагадує путінське пояснення причини вторгнення в Україну. Мовляв, «васвращаем свайо»...

Час згадати працю Владіміра Леніна «Імперіалізм як вища стадія капіталізму», що вийшла друком 1916 року? В ній майбутній «вождь всесвітнього пролетаріату» розмірковував про причини, що призводять до боротьби за переділ світу і колоніальної експансії, про монополії та фінансовий капітал, про експорт капіталу і про те, як монополії та великі держави борються за територіальний та економічний поділ світу. Нині на наших очах гору бере пріоритет нафти над демократією та стабільністю. Світ невідворотно перетворюється на джунглі...

5 січня цього року на офіційній сторінці Держдепу США вигулькнула заява: «Це **НАША** півкуля, і президент Трамп не дозволить, щоб її безпеці хтось загрожував». Відтак заступник керівниці апарату Білого дому Стівен Міллер цинічно поведив: «Ми – наддержава. І за президента Трампа будемо поводитися як наддержава».

Спілкуючись із журналістами на борту свого літака Дональд Трамп підтвердив, що йдеться про нову зовнішньополітичну доктрину США: «**Американське домінування в Західній півкулі більше ніколи не буде поставлене під сумнів**».

Його попередник Джеймс Монро, п'ятий президент Сполучених Штатів Америки, 1823 року оголосив у Конгресі, що Західна півкуля, де розташований американський континент, відтепер стає територією виключного інтересу США.

Події у Венесуелі підтвердили, що американці знову

вважають себе «старшим братом» поміж інших держав на двох континентах Західної півкулі.

Треба думати, що такі йдеться про поділ світу на сфери впливу. У XXI столітті. Про це давно мріє Путін, але у нього не виходить. На відміну від Трампа, який прагне контролювати не лише венесуельську нафту.

В інтерв'ю **The New York Times**, опублікованому 9 січня, Дональд Трамп заявив, що його повноваження як головнокомандувача обмежені тільки його «власною мораллю», а не міжнародним правом чи договорами: «Є одне обмеження. Моя власна мораль. Мій власний розум. Це єдине, що може мене зупинити. (...) Мені не потрібне міжнародне право. Я не прагну заподіяти людям шкоду».

Якщо ж силою змінювати міжнародні кордони, то можна повернутися в XX або в XIX століття, однак вже зі зброєю XXI-го, випробуваної і застосованої на українських бойовищах. Загроза для світу, для людства колосальна. Якщо американський президент вперто прагне окупувати/придбати Гренландію, то це неминуче призведе до руйнування НАТО і започаткує ланцюгову реакцію руйнації світопорядку з усіма драматичними й трагічними наслідками...

Хто нині відповідальний за мир на планеті Земля? Хто може гарантувати, що не настане момент некерованої ескалації, коли навіть усвідомлення існування ядерного запобіжника не дозволить уникнути всепланетарної катастрофи?

Через Карибську кризу, що поставила світ на грань

ядерної війни на початку 60-х років минулого століття, Джон Фостер Даллес, тодішній держсекретар президента Двайта Айзенгавера, запровадив термін *brinkmanship* – балансування на межі війни.

О тій же порі, 1962 року, побачив світ знаменитий документальний твір Барбари Такман [Barbara W. Tuchman] «Серпневі гармати» [The Guns of August], за який авторка у 1963 році отримала Пулітцерівську премію. У цій книзі розповідається про події, які передували вибуху Першої світової війни, про її перший найдраматичніший місяць.

Б. Такман була переконана, що державні діячі, які в стресових ситуаціях роздумують про справжні чи уявні інтереси своїх країн, не бачать можливості змінити власну політику, але вважають, що перед противником є необмежена кількість альтернатив. У 1914 році вони забули, що у ворожих столицях діяли такі ж потужні обмеження на свободу вибору, як у власній. Кожна сторона поспішала діяти, щоб запобігти гіпотетичній реакції або дії іншої, мало уявляючи собі зв'язок причин і наслідків.

Аналізуючи події, що призвели до Першої світової війни, американський історик Е. Тейлор [E. Taylor] наголошував: «Бюрократія старого світу просто сховалася в кучугурах бурі інформації, котра наринула на неї. Найгостріші і найурівноваженіші уми не могли більше осмислювати необроблені дані, які в них вводились, і в кожній столиці виникла тенденція – рішення відставали від подій. Внаслідок цього кожний новий крок з будь-якого боку ставав помилковим кроком, підсилюючи загальне сум'яття».

Можна лише уявити, який обсяг інформації нині доводиться опрацьовувати аналітикам, які відстежують перебіг нинішньої російсько-української війни.

Американський професор О. Холсті [O. Holsti] відзначив, що книга Б. Такман справила на Джона Кеннеді сильне враження: «Кеннеді часто посилався на ухвалення рішень, котрі призвели до Першої світової війни, як на класичний випадок типових помилок, яких слід уникати в століття ядерної зброї».

На календарі перша чверть XXI століття. «Росія застосовує підірвні заходи для ослаблення авторитету Америки в Європі, розхитуючи трансатлантичну єдність і послаблюючи європейські інституції та уряди. Вторгненням в Грузію і Україну Росія продемонструвала готовність порушувати суверенітет країн регіону. Росія продовжує залякувати своїх сусідів загрозливою поведінкою, такою як демонстрація ядерних намірів і передове розміщення наступального потенціалу», – йдеться в оновленій Стратегії національної безпеки, яку президент США Дональд Трамп презентував 18 грудня 2017 року. В цьому документі Росія та Китай були названі головними викликами безпеки США.

У березні 2018-го Володівір Путін, виступаючи з посланням до Федеральних зборів, пригрозив американцям «миттєвим» ядерним ударом у разі нападу на Росію: «Все дуже чітко, ясно, конкретно. У зв'язку з цим вважаю за свій обов'язок заявити таке: будь-яке застосування ядерної зброї проти Росії або її союзників малої, середньої, та будь-якої потужності ми будемо розглядати як ядерний напад на нашу країну. Відповідь буде миттєвою і з усіма наслідками, що випливають». В інтерв'ю для фільму Володівіра Соловійова «Міропорядок-2018» Путін заявив, що ядерний удар Росії, в разі нападу на неї, приведе світ до катастрофи: «Так, для людства це буде глобальна катастрофа, для світу буде глобальна катас-

трофа. Але я, як громадянин Росії і глава російської держави, хочу запитати: а навіщо нам такий світ, якщо там не буде Росії?»

Джон Кеннеді полюбляв цитувати репліки двох німецьких політиків (колишнього канцлера і його наступника) про причини Першої світової війни. «Як же це трапилось?» – дивувалася колишній канцлер. У відповідь його візаві скрушно зітхав: «Ах, якби ж то знати!».

Трагізм подій Другої світової війни оголив усі жахи глобального тоталітаризму, а розвиток військової техніки (аж до створення ядерної зброї) показав наскільки ламким і ненадійним є наш світ, наскільки беззахисною є наша планета.

6 січня 2026 року за підсумками зустрічі в Парижі члени «Коаліції охочих», Україна і Сполучені Штати Америки підписали спільну декларацію про «надійні гарантії безпеки для міцного й тривалого миру в Україні».

Поняття «декларація про наміри» або «протокол про наміри» широко використовується в юриспруденції та міжнародних відносинах. Це документ, у якому сторони фіксують свою готовність до майбутньої співпраці або укладення основної угоди без виникнення негайних юридичних зобов'язань щодо самого предмета угоди.

Згадалось формулювання зі спільної декларації про наміри щодо правового співробітництва між Генеральною прокуратурою України і Міністерством юстиції Держави Ізраїль від 16 серпня 2016 року: **«Ця Декларація є заявою про взаємні наміри, яка не передбачає виникнення будь-яких юридичних зобов'язань для жодного з Учасників».**

Сіс! Члени «Коаліції охочих» готові взяти на себе зобов'язання щодо системи політично і юридично зобов'язувальних гарантій після набрання чинності **режимом припинення вогню**.

Питання: коли це станеться?

Чудово звучить Декларація про наміри між Україною, Французькою Республікою та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії щодо розгортання багатонаціональних сил на підтримку оборони, відбудови та стратегічної стійкості. Але розгортання військових хабів по Україні, будівництво захисних споруд для зброї та військового обладнання почнеться лише після припинення вогню.

Питання: коли це станеться?

Але ми наразі не про це. Ми про війну як систему, котра підпорядковується закономірностям, притаманним біологічним системам.

2. Про фундаментальні причини війни

У Книзі Еклезіяст, одній з найскладніших книг Старого завіту, сказано: *«Час любити, час ненавидіти, час на війну і час на мир»*. Інакше кажучи, всі народи перманентно розробляли і розробляють тематику війни: як національний конфлікт, як релігійну, соціальну чи моральну боротьбу, як прославляння хоробрості й відваги, як навчання перемагати чи ризикувати життям на користь своєї нації та держави.

На думку англійського соціолога і публіциста Уолтер Беджота, основними соціальними законами є прагнення одних націй панувати над іншими.

Вільгельм Фрідріх Гегель навіть порівнював війни зі свіжим вітром для загнилого озера. Томас Мальтус у своєму «Досвіді про закон народонаселення» обґрунтував тезу про «боротьбу за існування» і «виживання найсильнішого»...

З бігом часу війну стали трактувати як інституцію, підпорядковану соціальним системам, як продовження дипломатії, як метод досягнення економічних цілей, як політичне явище, пов'язане з розв'язанням протиріч між державами, народами, національними і соціальними групами. «Війна є продовження політики іншими засобами» – класичне визначення військового теоретика Карла фон Клаузевіца, автора знаменитого трактату «Про війну». Відомі визначення війни як соціологічної проблеми...

Війна сама по собі є надскладною соціальною системою. Соціальні мотиви війни не менш важливі, ніж економічні. Війна є одним із найважливіших елементів/факторів процесу самоорганізовування людства.

Генерал-майор армії США у відставці Джеймс Дубик (James M. Dubik), старший науковий співробітник Інституту з вивчення війни та професор Програми досліджень безпеки у Джорджтаунському університеті вважає, що **фундаментальні причини війни не змінилися і не зміняться ніколи в найближчому майбутньому**: «1. Причини війни зберігаються в серці людини. Завжди і скрізь ненависть, заздрість, сила, жадібність і інші якості людської природи приводили до воєн; 2. Війна – це сфера емоцій. Успіх війни залежить від емоцій, оскільки лише емоційний заряд змушує людей нападати один на одного; 3. Війна – це конфлікт бажань різних людей, народів, держав тощо; 4. Війна завжди двозначна. Справжні причини війни часто брехливі. Кожний бачить у ворогу лише те, що хоче побачити; 5. Війна – це не тільки застосування сили, але й загроза застосування сили; 6. Війна вдосконалює мистецтво убивати. Будь-який військовий конфлікт приводив до розвитку, іноді неймовірно швидкому, військової техніки і військового мистецтва; 7. Війна – це продовження політики іншими засобами (Дубик цитує Карла фон Клаузевіца); 8. У війні – своя логіка. Почавши, війна діє за своїм законами і формує нові закони. Вона кардинально змінює життя воюючих країн, народів і людей; 9. Війна живе в колективній пам'яті. Люди неусвідомлено оцінюють світ на основі досвіду попередніх воєн; 10. Війна може скінчитися лише двома способами: рішенням про її припинення або цілковите виснаження воюючих сторін».

З історії відомо, що мілітарні цілі війни звикло пояснювались або потребою оборони країни, або вимогами національного інтересу (економічними, політичними, ідеологічними), або ж мілітарна сила підтримувалася в ім'я самої мілітарної сили. Немілітарні функції «воєнної системи» значно ширші. Вони існують не лише для того,

щоб виправдати самих себе, але й слугувати соціальним цілям.

Від воєнної системи значною мірою залежать рівень культури та рівень наукових досягнень. Війна є мотиваційною/рушійною силою в розвитку науки – від фундаментальних досліджень до технологічного втілення.

Під час війни виникають непередбачені ситуації, твориться новий моральний клімат, в якому немає місця для нудьгуючих, втомлених, багатих і бідних. Під час війни замирають або не виявляються ті структури, що підточують/поїдають суспільство. Війна виконує стабілізуючу функцію як усередині суспільства, так і в зв'язках з іншими державами-спільнотами.

Технічна могутність, з якою людство увірвалося в ХХІ сторіччя, створила на планеті для гомо сапієнса особливі умови, коли подальше існування людства винятково залежить від його моральності. На жаль, диспропорція, що намітилася між фаховим інтелектом суспільства та його гуманітарним інтелектом, сигналізує, що гомо сапієнс не спроможний належним чином розпорядитися своїми навчальними і технічними досягненнями.

Чому таке стало можливим? Адже здавалось би кілька тисяч років цивілізації – достатній термін, аби людство зробило правильні висновки і не повторювало минулих помилок, зрозуміло закони реального світу і не йшло всупереч їм. Пояснення вкрай просте: за своєю природою людина передусім істота біологічна, з усіма своїми вадами, бажаннями, емоціями, інстинктами. Позбутися їх неможливо.

Нехтування біологічними засадами природи людини, чим, до речі, найбільше грішать матеріалісти, призводить до гірких розчарувань, і всі спроби створити нову людину тільки шляхом соціальної революції, а також за допомогою «наукових» підходів, що ґрунтуються на класовій боротьбі й благих побажаннях соціальних утопістів, нічого, крім шкоди, не принесли.

Томаса Мора, Томасо Кампалеллу та їхніх послідовників об'єднувало те, що вони відхрещувались від біологічної сутності людини, протиставляючи їй або християнське світосприйняття, або класове. Насправді ж усі ті, хто досягав вершини ієрархічної драбини, з більшим бажанням віддавалися задоволенню своїх домінуючих фізіологічно-біологічних нахилів, залишаючи пастві нести хрест обмеження плоті й класової самосвідомості.

Тому всі мрії про те, що людина коли-небудь перетвориться на такого собі соціального янгола не мають жодних підстав. Навпаки, людина майбутнього видається ще агресивнішою.

В основу наукового обґрунтування походження гомо сапієнса покладене вчення Чарлза Дарвіна, який довів, що будь-якого виду організмів притаманна постійна боротьба за існування. Русійськими силами еволюції вчений вважав спадкову мінливість і природний добір. Після того як біологічні принципи та поняття теорії дарвінізму були перенесені на суспільство («соціальний дарвінізм»), прихильники нового вчення взялися пояснювати еволюцію суспільного життя біологічними принципами природного відбору – головними рушіями суспільного розвитку.

Негативні конотації теорії соціального дарвінізму були викликані антигуманною поведінкою численних представників «гомо сапієнса» під час Другої світової війни. Однак реальність та численні екологічні дослідження підтверджують, що людство від «братів своїх менших» успадкувало дуже багато специфічних рис.

«Соціальний устрій людських поколінь не набагато вищий від ієрархії тваринних популяцій: вождя – король, або генеральний секретар, обранця вождя – перша леді. Ті, що першими допущені до їжі, – колись бояри, потім члени ЦК, тепер депутати, ті, що підбирають крихти, які залишилися від столу вождя і його наближених, – плебей, народ. Такий порядок у левів, галок, мишей, мавп і людини. Нічого нового, хіба що деякі соціальні устрої дбають про слабких особин, виплачуючи допомогу безробітним, оскільки системі вигідніше їх утримувати, ніж допустити до діяльності і виробничої праці. А поза тим все так, як у всіх живих організмів – конкуренція за їжу, за територію та сфери впливу, і за даму серця. Це суто біологічні поняття, про які писав ще Ч. Дарвін» (Зиновія Служинська – визнаний фахівець з генетики людини, демографії, екології; Олександра Служинська, кандидат медичних наук).

Про морфологічну схожість людини з приматами, яка послужила Дарвінові для розробки його теорії, наразі не йдеться. В людині міститься дуже багато від мавпи у власне психологічному аспекті, в поведінці. Якщо порівняти поведінку зграї мавп і сучасної політичної, чиновницької та олігархічної братії, то можна знайти багато спільного. Ті ж сваволя, хамство і зарозумілість вгорі й те ж догідництво знизу.

Щодо можливого предка людини – неандертальця, то про нього скоріше можна думати як про відгалуження загального дерева еволюції. Неандерталець мав доволі розвинений мозок, який майже не відрізнявся за розмірами від мозку людини. У нього, судячи з черепа, були добре розвинені скроневі й потиличні частки, що підтверджує факт здатності сприймати інформацію – звукову та візуальні образи, а, отже, спроможності до навчання. Однак у неандертальця були слабо розвинені лобові частки. У них містяться так звані центри толерантності. Без такого апарату стримування агресивності гомо сапієнсу не вдалося б створити великі племінні об'єднання, що врешті-решт перетворило людину в соціальну істоту. Але за своєю природою вона так і залишилась істотою біологічною, з усіма своїми вадами, бажаннями, емоціями, інстинктами.

Свого часу соціал-дарвіністи описали чимало соціальних явищ в екологічних термінах. Відтак психологічну і дієву поведінку, приміром, Володимира Путіна та його кримінального оточення або пересічного російського націонал-патріота, обтяженого імперською/євразійською ідеєю, чи, скажімо, поведінку Дональда Трампа, Віктора Орбана, Роберта Фіцо та їхніх прихильників соціал-дарвінізм може пояснити дуже переконливо, навівши численні аналогії зі світу флори й фауни. Такий підхід до трактування людських популяцій не повинен викликати обурення. Такою є Реальність.

Сто років тому шведський державознавець і географ Рудольф Челлен висунув цікаву концепцію «держави як органічної форми життя». На його думку, держава – це живий організм, своєрідне квазі-біологічне утворення, яке розвивається за біологічними законами самозбереження, зростання, бажання домінувати. Тут і міжвидова боротьба (за Дарвіном), і внутривидова боротьба – прагнення одних соціальних груп до панування над іншими всередині націй.

І на те нема ради. **«Немає вічних друзів і вічних ворогів, є вічні інтереси»** (Вінстон Черчилль).

Олег К. РОМАНЧУК